

Uiterwaarden . . . hou ze gaaf!

Een landelijke actie ter bescherming van het buitendijkse gebied langs onze grote rivieren.

De uiterwaarden beslaan met elkaar een oppervlakte van ongeveer 30.000 ha. en zijn gelegen in de provincies Overijssel, Gelderland, Utrecht, Zuid-Holland en Noord-Brabant. We kunnen dus rustig stellen dat de uiterwaarden van de grote rivieren een landschap vormen dat van nationale betekenis is. De actie van de Gelderse Milieufederatie ter bescherming van dit landschap reikt dan ook verder dan de grenzen van de provincie Gelderland, al treffen we binnen die provincie natuurlijk wel $\frac{3}{4}$ van alle uiterwaarden aan.

Landelijke en provinciale zusterorganisaties hebben zich inmiddels achter de actie geschaard en leveren daaraan verschillende bijdragen. Doel van de actie is primair het vestigen van de aandacht op het unieke karakter van het gebied en op de sluipende processen die het bedreigen. Omdat het gebied bestaat uit een zestigtal afzonderlijke eenheden, die onderling grote verschillen vertonen en ook op zeer uiteenlopende wijze worden beheerd ligt het voor de hand de actie niet alleen op landelijk en provinciaal niveau te voeren, maar ook regionaal en lokaal de aandacht te richten op de specifieke problemen die zich daar voordoen. Een groot aantal lokale actiegroepen en milieu-organisaties in het rivierenland heeft daarvoor hun medewerking al toegezegd. Hiermee is een netwerk van actie-steunpunten ontstaan dat het mogelijk maakt op een groot aantal plaatsen* langs de grote rivieren activiteiten te ontwikkelen. Tot mei 1985 zal door de Gelderse Milieufederatie en haar zusterorganisaties een publiciteitscampagne worden gevoerd. Het informatiemateriaal daarvoor is ten dele al gereed en zal nog worden uitgebreid. De lokale organisaties en groeperingen kunnen hierop aansluiten met eigen publiciteitsacties in de plaatselijke bladen, wijk- en winkelierskranten

enzovoort. Ook kan worden gedacht aan speciale lessen op scholen, aan schoonmaakacties in de uiterwaarden, aan vrijwillig landschapsonderhoud, het inrichten van tentoonstellingen enzovoort.

Half mei 1985 zal vervolgens een nationale uiterwaardenweek worden georganiseerd. Tijdens die week, die in dit speciale geval 10 dagen telt en waarin het Hemelvaartsweekend en het Pinksterweekend zijn opgenomen, zullen op een groot aantal plaatsen uiterwaardenexcursies en wandelingen worden georganiseerd in of langs de uiterwaarden.

De Gelderse Milieufederatie organiseert in diezelfde week een uiterwaardensymposium voor al diegenen die betrokken zijn bij het bestuur over of het beheer van uiterwaarden. De milieu-organisaties hopen tijdens dat symposium ook een duidelijke beheersvisie op de uiterwaarden naar voren te kunnen brengen.

Uiterwaardenweek: 16 t/m 26 mei 1985.

Uiterwaardensymposium: 23 mei 1985.

Uiterwaarden

Het karakter van Midden Nederland wordt in belangrijke mate bepaald door de benedenloop van de rivieren Rijn en Maas met hun zijtakken. Zij delen het land als het ware in drie delen. Het land tussen de grote rivieren is ontstaan uit materiaal dat door deze rivieren werd aangevoerd en afgezet. Na de laatste ijstijd veranderde het karakter van de rivieren: van woeste smeltwaterstromen werden het vlechtende rivieren, die iedere winter buiten hun oevers traden. Hierbij werden door bezinking van zand naast de eigenlijke bedding oeverwallen opgebouwd. De brede oeverwallen aan weerszijden van de rivier vormden samen de stroomrug. Tussen de ruggen bleven laaggelegen „kom-

men” over, die slecht afwaterden en waarin fijn slib kon bezinken. De rivieren braken regelmatig door de oeverwallen heen, waarna het spel opnieuw begon. Zo ontstond een wisselend landschap met hoger en lager gelegen gebieden en een grote variatie in bodemsamenstelling. De hooggelegen oeverwallen zijn al vroeg bewoond geweest; op verschillende plaatsen zijn resten van bewoning gevonden uit de periode tussen 1800 en 1000 v. Chr. Toen, mede onder invloed van de zee die verder het land indrong, de rivieren na 1000 v. Chr. vaker buiten hun oevers traden, zijn deze vroege bewoners weggetrokken. Kort voor de Romeinse tijd was de bewoonbaarheid van het rivierenland weer dusdanig verbeterd dat opnieuw vestigingen op de oeverwallen konden plaatsvinden. Vooral in de 2e eeuw na Chr. moet het aantal nederzettingen vrij groot zijn geweest. Daarna traden weer veranderingen op. Tussen 200 en 250 trok men op grote schaal weg uit het rivierenland. Uit bodemonderzoek is gebleken dat in die tijd veel materiaal werd afgezet, hetgeen wijst op een grotere frequentie van de overstromingen.

In de Middeleeuwen raakte het gehele rivierenland weer bewoond. Deze bewoners begonnen met het bouwen van primitieve waterkeringen in de vorm van kades om of bij woonkernen. Rond 1200 brak de zee in het westen ver het land binnen. Om zich tegen de zee te beschermen begon men dijken te bouwen. Dit had vergaande gevolgen voor het rivierenland. Toen benedenstrooms de dijkeringen waren gesloten, werd de afvoer van de rivieren sterk belemmerd en trad waterstandsverhoging op, waardoor men hogerop ook natte voeten kreeg en tot bedijking moest overgaan. Die dijken werden op zodanige afstand van de rivier gelegd dat de winterafvoer kon plaatsvinden. Omdat men de afvoer van de rivier niet kon berekenen bleken de

dijken steeds weer te zwak. Ook kruierend ijs was een permanente bedreiging voor de lage, smalle dijken. Tussen 1350 en 1860 zijn zeker 120 grote overstromingen met groot verlies aan mensenlevens en onnoemelijke schade geregistreerd. Na 1860 zijn de technische hulpmiddelen zodanig verbeterd dat zich geen grote overstromingen meer hebben voorgedaan waarbij mensenlevens te betreuren waren.

Flora en fauna

Het land tussen de bandijk en het zomerbed van de rivier noemen we uiterwaard. Het totale oppervlak van deze rivierenoeverlanden bedraagt 38.000 ha. Doordat de rivier hier nog steeds vrij spel heeft en dientengevolge het landbouwkundig gebruik betrekkelijk extensief is gebleven, vormen deze uiterwaarden lange ketens van half natuurlijke graslanden dwars door Nederland. In de uiterwaarden treffen we tal van oude, half verlande rivierarmen aan, en ook een groot aantal ondiepe plassen en poelen die zijn ontstaan door het graven van klei ten behoeve van de baksteenindustrie. Dit levert een zeer aantrekkelijk landschap op. Door de grote verschillen in bodemsamenstelling en waterhuishouding is hier sprake van een bijzonder rijk geschakeerd milieu waarin een heel specifieke flora voorkomt. Ook de vogelwereld is rijk, zowel in soorten als in

aantallen. Dit geldt niet alleen voor de typische weidevogels als grutto en tureluur, die op de intensief gebruikte binnendijkse graslanden bijna geheel zijn verdreven, maar buitendijks vaak nog wel een plekje vinden; in niet te strenge winters pleisteren hier ook honderdduizenden watervogels die op de dan zeer drasse uiterwaarden rust en voedsel vinden.

Bedreigingen

Helaas komen in een dicht bevolkt land als Nederland, ook deze uiterwaarden onder steeds grotere druk te staan. In de eerste plaats nemen zand- en kleiwinning de laatste 20 jaar zulke vormen aan dat grote stukken uiterwaard veranderen in zeer diepe waterplassen. Alhoewel het beleid van de overheid er nu op gericht is het aantal concessies voor zand- en kleiwinning in de uiterwaarden zo veel mogelijk te beperken gaat deze aantasting nog steeds door.

Ondanks het feit dat ze regelmatig onder water lopen zijn op tal van plaatsen in de uiterwaarden campings ontstaan, die dit open landschap vaak bijzonder ontsieren. De diepe zandgaten trekken haast automatisch nieuwe activiteiten aan. Recreatief gebruik (plankzeilen, enzovoort) is daarvan nog een betrekkelijk onschuldig voorbeeld, al kunnen daardoor vooral in het broedseizoen wel problemen ont-

staan. Kwalijker wordt het als men de gaten gaat opvullen met afvalstoffen als vliegias, baggerspecie, enzovoort. Zulke stortplaatsen kunnen tot in lengten van jaren grond- en oppervlaktewater verontreinigen. Ook het landbouwkundig gebruik van de uiterwaarden wordt steeds intensiever. Dit leidt tot ontwatering, egalisatie, zwaardere bemesting en het omzetten van graslanden in maïsakkers of kunstweiden.

En dan zijn er natuurlijk tal van kleinere aantastingen, die met elkaar echter toch een aanzienlijke invloed in de uiterwaarden hebben. Het gaat hierbij om zaken als het storten van puin, het dempen van poelen, het rooien van hagen, maar ook om het in de uiterwaard beoefenen van lawaaisporten als motorcross en dergelijke.

Ol het waterstaatkundig beheer levert een aantal problemen op voor de instandhouding van natuur en landschap in de uiterwaard. Zo worden steeds meer rivierstranden in steen gelegd om oevererosie tegen te gaan (Als er met zes duwbakken gevaren mag gaan worden zullen vrijwel alle stranden langs de Waal moeten worden versterkt!). Ook de dijkverzwaring betekent op tal van plaatsen een ernstige aantasting van het uiterwaardenlandschap.

(Uit: Gelderse milieukrant, jaargang 3, nummer 6, oktober 1984)

Even voorstellen . . .

Ir. E. J. Coops-Booij

Opgroeïend in het land tussen de grote rivieren ging al vroeg mijn belangstelling uit naar planten en bloemen. In een actieve NJN-periode kon ik me niet alleen in de plantenstudie verdiepen, maar ook op organisatorisch gebied kon ik me in die tijd uitleven. Tijdens mijn studie aan de Landbouwhogeschool zette ik deze lijn voort.

Hoewel al tientallen jaren lid van de

KNNV, eiste een druk gezin alle aandacht op. Pas enkele jaren geleden kwam hierin verandering, toen mij werd verzocht een ARC-reis mede te leiden. Na de ervaringen hiermee zie ik voor veelsoortige KNNV-reizen vele mogelijkheden. Ik zal de werkzaamheden van de nieuwe Algemene Reiscommissie dan ook met aandacht volgen, nu ik sinds november 1984 deel uitmaak van het hoofdbestuur.